

TÜRK ROMANINDA EMEKÇİLERİN VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Dilara KARAKAŞ
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Tarihsel süreci göz önünde bulundurduğumuzda sanat eserinin yaratıcısı olarak insan ne kadar değişip gelişmişse sanat eseri de o kadar değişmiş ve gelişmiştir. Yazılı edebi eser, ilk ortaya çıktığı andan itibaren okuyucularınca benimsenip gelecek günlere, okuyuculara aktarılabilirdiği gibi kimi zaman da güncelliğini yitirip tarih içinde unutulabilirler. Bazıları on yıllar hatta yüzyıllar boyunca insanoğluna kendi hikayesini anlatmış ve eskimemişken bir kısmı da miladını doldurmuştur. Bu döngü “Edebiyat Sosyolojisi”nce üretim ve tüketim başlıkları altında incelenir. Çalışmada edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve roman teorilerinin ışığında toplumsal değişim, bu değişimin edebi esere yansımaları/ etkisi genelinde Türk romanının tarihine değinilmiştir. Çalışmanın en spesifik noktası ise çalışma hayatının aktörleri olan emekçilere Türk romanında nasıl yer verildiğini tespit etmek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, roman teorisi, Türk romanı.

AN EVALUATION ON WORKMEN IN THE TURKISH NOVEL

ABSTRACT

The art has been developed and changed as its creator has been developed and changed during the historical process for ages. The written literary pieces can be forgotten -since they created- also can be passed on through the decades even for centuries. That depends on different types of parameters such as theme, usage of language, originality etc. and we can take this as a cycle. According to Sociology of Literature this cycle basically determined in two factors: The reader and the writer. In this work we will harvest the beneficial directions of Sociology of Literature, novel and literature theories and then specifically we will try to find out how workmen are approached in the Turkish novel.

Keywords: Sociology of Literature, theory of novel, Turkish novel.

GİRİŞ

Başlangıçta Türk edebiyatında emekçi, çalışan yahut işçi kesiminin yerini araştırmayı hedeflediğimiz bu çalışmanın daha ilk aşamasında kaynaklara in-dikçe konunun ne kadar eskilere dayandığını gördük. Osmanlı'dan günümüze dek bu ülkeye pek çok sektörde hizmet eden “ücretli”lerin memleket ekono-misindeki yeri ve rolünün yanı sıra toplum içindeki yeri ve rolünün değişimini de izlemek ufuk açıcı olmakla birlikte beraberinde pek çok soruyu da getirdi. İlk soru çok basitti: Emekçi nedir, kime denir? Çünkü tarihsel süreç içerisinde “işçi” “ücretli” “çalışan” “emekçi” gibi adlandırmaların yanı sıra “ırgat”, “amele” gibi tanımlamaları da yanında getiren uzun ve sancılı bir sosyal/eko-nomik tarihin içine dışarıdan bir göz olarak dahil olmaya çalışıyorduk.

İlber Ortaylı'nın İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı ifadesi bir kere daha yeri-ni buluyordu çünkü mesele sadece isimlendirmede kalmıyordu. Araştırmaları-mız derinleştikçe karşımıza bir kavram daha çıktı: Emekçi sınıfı... Bu kavram da beraberinde Türk toplumunda (sosyal ve ekonomik mânâda) sınıf kavramı var mıydı?, emekçi sınıfı anlayışı var mıydı?, var ise ne zamandan beri böyle bir kabul vardı, yok ise bunun sebepleri nelerdi? gibi soruları (sonradan an-laşılacağı üzere sorunları) getirdi. Tüm bu soruların cevabı bizim asıl merak unsurumuza zemin oluşturacaktı: Türk edebiyatında emekçi sınıfı var mıydı?

Üretilen bu sorular çalışmamızın sınırlarını oluşturmada ve kavramsal çer-çeve çizmede fayda sağladı. Başlangıçta Türk edebiyatında işçinin/ işçi sını-fının izini sürmeyi hedeflerken (hikâye, roman, tiyatro, şiir) araştırmamızı tek bir türe; Türk romanına indirgedik. Ayrıca eserlerde kavramsal açıdan da bir takip başlatmamız gerekliliğini hissettik. Böylelikle birkaç roman üzerinde ve kısa bir tarihi kapsayacak olan dar bir çalışma yapmak yerine daha ‘isim almada, toplumda yerini bulmada’ büyük bir buhran yaşadığını gördüğümüz emekçilerin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal değişimdeki yeri ve rolünü gözlemlemeyi hedefledik.

Romanın tarihinden toplumsal değişime, toplumsal değişimin edebi esere yansımaya ve edebi eserde emekçi sınıfının izini sürmeye giden bir süreçte ulaştık.¹

---

1 Bu yol haritasını belirlerken Ahmet Makal'ın, *Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak “Edebiyat”* (Çalışma ve Toplum, 2008/3) isimli çalışmasının katkısını başlangıçta dile getirmemiz gerekir.

1. EDEBİYAT VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM: İNSANIN SERÜVENİ ROMANIN TARİHİ

Aşk-ı Memnu'nun meşhur yazarı Hâlid Ziya bir sohbet esnasında “Oooo!!! Şüphesiz hayatı romanlar kuruyor!”²diyerek romanın toplum hayatına etkisinin ne kadar güçlü olabildiğini dile getirmiştir. Uşaklıgil'in bu yorumu devrinden günümüze dek çokça tartışılmalıdır.

Hâlid Ziya'nın sözlerindeki haklılık payını araştırarak olursak 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başlarında roman türünün ortaya çıkış (bir tür olarak tanınma) sebebine dek gitmemiz gerekir. Roman, değişen ve gelişen insanın hikâyesini anlatma isteği-Cervantes'in Don Quixote (1605) adlı eseri bu süreç için öncü kabul edilir- için bir aracı olmuştur. Burada değişen ve gelişen insanın kimlik, sınıf açısından bir başkalaşım geçirdiğini söylememiz gerekir elbette. Antik Yunan'dan (Homeros'un Odise ve İlyada'sı) 15. yüzyıl sonlarına değin büyük bir evrim geçirmeyen roman (nam-ı diğer romans) türü Rönesans ile toplumsal gelişmelerin yaşandığı bu dönemde insanın biricik tanığı haline getirilmiştir.

Avrupa edebiyatına bakıldığında romans ismiyle küçük hikâyeler olarak basılan “ucuz” öyküler popülerliğini gazetelerde “arkası yarın” ifadesi ile daha uzun hikâyelerin tefrikalarına bırakmış ve bu uzun hikâyeler zaman ilerledikçe teknik açıdan gelişerek dört başı mamur “modern roman” türüne evrilmiştir. Örneğin İngiltere ve Fransa'da roman, aslında orta sınıfların yaşama alanı olarak yerini bulmuştur.³

1789 Fransız İhtilali sonrası kaotik bir değişimin içinde olan duygu yüklü toplum Klasisizm akımının katı ve kuralcı edebi anlayışına karşı **Romantizm** akımına kapılır. Romantik eserlerde milliyetçilik anlayışı, din duygusu, bireysel hassasiyetler, doğala/doğaya dönüş son derece önemlidir. Dünya tarihini değiştiren Fransız İhtilali romanın teknik anlamda kusursuz örneklerinin verildiği bir döneme de kapı açmıştır.⁴

Başlangıçta insanlar romanı yeni bir tür olarak tanımlayıp, değiştirirken okuma yazma oranının yükseldiği matbaaların yaygınlaştığı ve toplumsal sı-

2 Halid Ziya Uşaklıgil, **Servet-i Fünun**, “Musahabe-yi Edebiyye”, Yıl: 1900, Sayı 476 (Hâlid Ziya'nın bu sözüne pek çok anı, araştırma ve incelemede yer verilmiştir.)

3 Robert P. Finn, **Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s. 15.

4 Fransız İhtilali'nin Romantizm akımına ve romana olan katkısı için bkz: İsmail Çeçişli, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yay. 2000, Türk Dili Dergisi, **Yazın Akımları Özel Sayısı**, Sayı:349, Yıl:1981.

nıfların oluşmaya başladığı/belirginleştiği bu dönemlerde ise roman insanların hayatına daha fazla girmeye dolayısıyla da daha fazla etki etmeye başlamıştır. (Burada edebi eserin insan üzerindeki belirleyici tesirinden söz etmemiz gerekir. Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* piyesinden sonra sokağa dökülen izleyiciler, Maksim Gorki'nin Sovyet edebiyatçıları üzerindeki tesiri, Dostoyevski'nin eserlerinin Rus gençliği üzerindeki etkisi, Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* romanının devrinde intiharlara sebep olması, Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah* romanının kahramanı Ahmed Cemil'e özenen Cağaloğlu'nda ellerinde kırmızı ciltli şiir defterleriyle dolaşan gençler gibi...)

Değişen toplumun değişen edebi anlayışının romanın ortaya çıkışına katkısını ele almaya çalıştıktan sonra Türk edebiyatında romanın yerini tespit etmeye çalışacağız.

2. TÜRK EDEBİYATININ DEĞİŞİMİ: TÜRK ROMANI VE TEMALAR

İlber Ortaylı, Osmanlı insanının 18. yüzyıldan beri bulunduğu mekanı ve zaman çizgisini başka bir bilinçle görmeye başladığını, dünya tarihi ve coğrafyasını tanımaya başladığını söyler:

“18. yüzyılın okuryazarları arasında artık bir tür aydın zümre doğmuştu. Latince öğrenen Osmanlı-Türk aydınları vardı. ... 17. yüzyılın sonunun tarih yazıcılarından *Hezarfenn Hüseyin Efendi*, Yunanca, Latince öğrenmişti. Meraklılar kervanına Galata Kadısı *Mehmet Esat Efendi* de dahildi. İbrahim Müteferrika Matbaası'nın musahhihi idi ve Latince öğrenmişti. Hezarfenn Hüseyin Efendi, Yunan-Roma tarihinden söz eden ve dünya tarihine bakmasını bilen bir tarihyazıcıydı. 18. yüzyıl Türkiye'si'nde ise örneğin Pirizade Mehmed Sahib, İbn-i Halidun'un <<Mukaddime>>sini Türkçeye çevirdi. 18. yüzyıl insanının tarihe bakış çizgisi ve bilinci değişiyordu.”⁵

Ortaylı'dan alıntılıdığımız bu pasajda dikkatleri çekmemiz gereken iki husus bulunmaktadır. Birincisi “Osmanlı Aydını”nın değişiyor ve “Batı kültürü” anlamında gelişiyor oluşu, ikincisi ise yabancı dillerin öğrenildiği, ilk çevirilerin yapıldığı, Avrupa seyahatlerinin başladığı bu dönemde edebi eserleri de bu konjonktürdeki zümrenin verdiği gerçeğidir.

Roman, tiyatro, klasik şiirin kalıpları dışındaki şiir tarzları hep Batı edebiyatını tanıyan kişilerce edebiyatımıza ithal edilmiştir. Türk edebiyatının “modernleşmesi” hadisesi aslında Türk aydınının da “modernleşmesi” anlamına

5 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, Üçüncü Baskı, 1995, s. 12-13. (Noktalama ve imla alıntı yapılan yazara aittir.)

gelmektedir. İlk dönem te'lif Türk romanlarında konu daha çok aile ve sosyal düzendir. Aile dışına çıkılan eserlerde ise Batılılaşma, modernleşme, kadın erkek ilişkileri gibi konular ele alınmıştır.

Türk edebiyatında bugün bildiğimiz formuyla roman türünün ilk örnekleri 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra görülür. Ancak roman yerine uzun hikaye diyebileceğimiz 18. yüzyılın sonlarında karşımıza çıkan Muhayyelat (Aziz Efendi, 1796), Akabi Hikayesi (Vartan Paşa, 1851) gibi eserler de "hikaye anlatıcılığı"nın öncü örnekleri olarak kabul edilmelidir.⁶

Modern roman anlayışı ile yazılmış te'lif ilk Türk romanlarında ortak temalar görülür. Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*'ı (1872), Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Beyle Rakım Efendi*'si (1875), Namık Kemal'in *İntibah*'ı (1876), Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1898) romanları değişen toplumun gelenek ve göreneklere, sosyal yaşam biçimine dair eleştirel ipuçlarının verildiği eserlerdir. Evlilikle ilgili aile baskısının felakete sonuçlanması, baba figürü olmayan erkek evlatların serbestlikle imtihanları, Batılı tarzda sosyal toplantıların ve hatta eşyaların yaşama biçimine olan etkisi gibi meseleler ele alınmıştır.⁷

Tanzimat sonrası romanları özellikle II. Abdülhamit devrine de denk gelen Servet-i Fünun dönemi romanlarında kadın erkek ilişkisi, evlilik, modernlik gibi temalar öne çıkar.

II. Meşrutiyet'ten sonra ise Fransız İhtilali'nin Fransız edebiyatına etkisine benzer şekilde temalarda büyük bir açılma, çeşitlilik, mekan olarak da İstanbul dışının seçilmesi gibi değişiklikler görürüz. Sosyal, siyasi, etnik kökenli, Doğu-Batı kökenli çatışmaların yanı sıra Türk sosyal hayatında artık Türk kadınına da sıkça yer verilen romanlar yazılmaya başlanır.⁸

Tam da bu çeşitlilik noktasında yavaş yavaş emekçilerin eserlerde yerlerini aldığını görürüz. Refik Halid Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* kitabındaki 1909 tarihli *Hakkı Sükût* isimli öyküsü, Bursa'da bir ipek fabrikasında yaşananları konu almaktadır. Burada, her türlü koruyucu önlemden yoksun olumsuz iş sağlığı-iş güvenliği koşulları çalışanların sağlığını bozmakta, birbirinin peşi sıra genç kız işçi ölümleri gerçekleşmektedir.⁹

6 G. Gonca Gökalp, *Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı'nın 700. Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999, s. 186. (Çevrimiçi erişim tarihi 05.10.2016)

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert. P. Finn, **Türk Romanı**, Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, HECE dergisi **Türk Romanı Özel Sayısı**.

8 Dr. Osman Gündüz, **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema**, C.1-2, MEB Düşünce Eserleri Dizisi, 1997.

9 Ahmet Makal, *Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak "Edebiyat"*, Çalışma ve Toplum, 2008/3, s. 21.

“Fabrikada amele kâtibi olarak çalışan ve bu ölümleri gözleyen Hasip Efendi, “Üç dört kuruşa karşı on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen, taravetinden, kızlığından, gözlerinin pırılıtısından her gün bir zerre kaybederek toprak olan vücutlara şüphesiz acıyor, bu dertlere alışamıyordu.” Hasip Efendi, duygusal yakınlık hissettiği bir işçi kızın da aynı akıbeti paylaşması üzerine buna tepki göstermekte, ancak patron maaşına zam yaparak onun tepkilerini pasifize etmeyi başarmaktadır. Bu hikâyede anlatılan somut çalışma koşulları ile işçiler üzerindeki etkileri, döneme ilişkin akademik nitelikli bilgilerimizle bire bir uyum içerisinde gözükmektedir. Bu bilgilerimize göre, hikâyenin yazıldığı 20. yüzyıl başlarında Bursa’da kadın işçilerin işgünü gerçekten 14-16 saate ulaşmaktaydı.”¹⁰

Refik Halit Karay dönemi içinde değerlendirildiğinde çağdaşı roman ve hikayecilerden daha önce Anadolu’ya açılmış ve toplumsal yozlaşmanın beraberrinde ekonomik yozlaşmayı da getirdiğini dile getiren çarpıcı pek çok hikaye kaleme almıştır.

II. Meşrutiyet sonrası 1911 Balkan Savaşları hemen akabinde Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen mütareke yılları tüm ülkeyi olduğu gibi Türk aydınını da derin bir buhrana sürükler. Yahya Kemal’in tabiriyle “*artık şehzade rüyalarından uyanmışlar*”dır ve gerçek dünya ile gerçek insanlar ile yüz yüze gelmişlerdir.¹¹ Bu yüz yüze geliş Milli Mücadele Dönemi ile aydınların mekanını ve ilgisini bütünüyle Anadolu’ya çevirmesine sebep olur. Devrin ortak kullanılan temaları; sosyal ve siyasi olaylar, Anadolu gerçekliğinin yansıtılması, tarihi temalar ve aşk olarak sınıflandırılır.¹²

Dikkatlerin çekilmesi gereken bir husus da “köy romanı” kavramının kendisine bu dönemde yer bulmasıdır. İleride de değineceğimiz gibi çalışan, emekçi kesimin genel bir algıyla köylü olarak adlandırılması durumu da aynı dönemde ortaya çıkar.

3. TÜRK ROMANINDA TOPLUMSAL TABAKALAR: GERÇEK BİR SINIFTAN SÖZ EDİLEBİLİR Mİ?

Türk romanının başlangıcından II. Meşrutiyet’e kadar temel mekanı İstanbul iken yavaş yavaş İstanbul dışına çıkılan eserlerle birlikte çalışan/ emekçi kesimin romanlarda kendisine yer bulduğunu görürüz. Ancak bu yer buluş

10 Makal(2008), *agm.*, s. 21

11 Yahya Kemal, Üç Tepe, *Eğil Dağlar*, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.71.

12 Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı.

kimi zaman sadece bir motif olarak karşımıza çıkarken kimi zaman da genel geçer bir algı ile geldikleri ya da çalıştıkları yer ima edilerek “köylü” adlandırılması yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde çalışma koşullarına yer veren ilk eserlerden birisi Mahmut Yesari'nin Çulluk isimli romanıdır. 1927 yılında basılan roman, ağırlıklı olarak çalışma yaşamı etrafında dönmese de, fabrika işçilerinin gündelik yaşamlarını ele almaktadır. Çulluk'ta kadın işçilerin yoğun olduğu Cibali Tütün Fabrikası ile Cağaloğlu'ndaki bir matbaa özelinde ücretli emeğe ilişkin sorunlara da değinilir.¹³

“...sabahleyin şafak sökmeden kar, yağmur, rüzgâr, güneş hiçbir mâni dinlemeyip fakrin, açlığın emriyle ıslana üşüye, titreye sendeleye, sessiz, şikâyetsiz sürüne sürüne gelen ve bu mustarip, yorgun vücutların istirahat hakkını vermeden yine aynı emirle işe başlayan, kıyılan tütünlerin ince, katil tozu ile yalnız ciğerleri değil, gözlerine, mesamatına kadar zehirlenen işçi kadınlar...”¹⁴

Çulluk romanında adlandırma yapılırken “işçi kadın” tabirinin kullanılması devri için öncü bir durumdur.

Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında işçilerle ilgili konulara yer veren eserlerden; Çıkrıklar Durunca¹⁵ (1931)- Sadri Etem Ertem, Batıda gelişen sanayi üretimi karşısında 19. yüzyıl sonu Anadolu coğrafyasında gücü azalan dokuma zanaatçılığını ve bunun getirisi olan toplumsal dalgalanma ve ekonomik değişimi konu edinmiştir. Yalnız Reşat Enis'in *Afrodite Buhurundan Bir Kadın* (1937) adlı eseri çalışma hayatının olumsuzluklarından hem İstanbul'daki dokuma fabrikası hem de Zonguldak'taki maden işletmesi üzerinden ele alınır.¹⁶ Yine aynı eserin edebi dili tartışılrsa da iki ayrı sektörün işçilerinin çalışma koşullarının bilinçli bir şekilde dile getirilmesi, sosyal yaşamı tüm örüntüleriyle ele alması ve eleştiri dozu yüksek olması, hem bir dokuma fabrikasındaki, hem de bir maden ocağındaki çalışma koşullarına ve bu arada iş kazalarına ilişkin gözlemlerin bulunması bu romanı önemli kılar.¹⁷

13 Makal(2008), **agm.** s.22.

14 Makal(2008), **agm.** s.22.

15 Fırat Karagülle, **Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi**, Kitabevi, 2015, s. 160.

16 Karagülle, *age.*, s. 163.

17 Makal(2008), **agm.** s.22.

Şükufe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanında Cumhuriyet sonrası Anadolu'nun gelişen ekonomisinden bahsedilirken beraberinde yarattığı bazı sorunlara da dikkati çekmiştir. Buna örnek, fabrika işçilerinin çalışma koşullarındaki olumsuzluktur... Romanın asıl kahramanı Yıldız, eşinin fabrikasına yaptığı ziyarette yaşı küçük, sağlıksız görünümdeki işçilerin olumsuz koşullar altında çalıştıklarına tanık olmuş ve bu duruma tepkisini dile getirmiştir.¹⁸

Necati Cumalı'nın *TütünYüzünden* üçlemesinin İzmir'in Urla ilçesindeki tütün ekicilerinin hayatlarını anlatan *Acı Tütün* romanında ciddi geçim sıkıntısı içerisinde bunalan, Tekel ve yabancı tütün şirketlerinin baskısı altında ürünü en iyi fiyattan satma mücadelesi veren çiftçilere yer verilir. Yetiştirdikleri tütünü, kendilerine bir sene boyunca geçim imkanı sağlayacak fiyattan satmak için yeri geldiğinde şahsi düşmanlıkları ve siyasi ayrılıkları bir tarafa koyan kasabalının siyasilerden umduklarını bulamamaları romanın politik cephesini oluşturur.¹⁹

Mehmet Samsakçı'nın Cumhuriyet devri Türk romanlarını incelediği *Roman ve Siyaset* isimli kitabında emekçilere yer veren eserlerden çarpıcı örnekler bulunur:

“Adana’da, 12 Aralık 1943’te tamamlanan ve 1944 yılında kitap olarak çıkan *Toprak Kokusu* Çukurovayöresindeki pamuk ve fabrika işçilerini ve onların toprak ağası- fabrika sahipleriyle olan ilişkilerini söz konusu eder... Yazar, bu romanın temel sorunu olan “cahil, güçsüz ve fakir köylünün zengin toprak veya fabrika sahipleri tarafından sömürülmesi” konusunu belirginleştirmek, romanın merkezine yerleştirmek için çeşitli yollara başvurur.”²⁰

Yukarıdaki pasajda görüldüğü üzere eserde emek sömürüsü ve çarpık da olsa toplumsal bir “sınıflama” durumu söz konusudur. Pamuk işçisi ve köylünün çektiği sıkıntıları; toprak sahibinin, işçisinin bedeni dahil her şeyine sahip oluşunu anlatan bu eserin aşağıda alıntısı yapılan örneği işçilerin özgür iradeyle bir oy haklarının bile olmayışına dairdir.²¹

18 Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi, Fırat Karagülle, Kitabevi, 2015, s. 160

19 Mehmet Samsakçı, *Roman ve Siyaset Çok Partili Türkiye ve Türk Romanı*, Kitabevi, 2014, s.345.

20 Samsakçı(2014), *age.*, s. 278.

21 Samsakçı(2014), *age.*, s. 280.

“Büyük çiftçi, büyük fabrikatör, koza tarlasında ve çırçır fabrikasında birkaç saat için çalışmaya mola verdiler. Rey atma hakkına sahip koza ve çırçır ırgadı, koyunlarında nüfus cüzdanlarıyla kamyonlara yükletildi, seçimin yapıldığı belediye mezar salonunda boşaltıldı.”²²

Samsakçı, eserde “ırgat”ın ülke, hatta kendi hayatı üzerinde hiçbir söz hakkı olmadığını belirtir. Irgadın, zenginlerin arasına karışabileceği tek ortamın seçim veya fırka ocak kongreleri olduğunu belirtirken bu “karışma”da da söz veya rey hakkı söz konusu olmadığını söyler. Irgat olarak isimlendirilen emekçi, maddi olarak bağlı bulunduğu ağa veya patronun istediği kişiye oy vermek vazifesiyle sandık başına gider, diyerek *Toprak Kokusu* isimli romandaki tarım emekçilerinin durumunu özetler.²³

Tarım işçilerinin yer aldığı *Bereketli Topraklar Üzerinde* adlı roman da Türkiye’de 1940’lı ve 1950’li yıllarda yaşanan iktisadî ve sosyal değişim süreci ile bunun çalışma yaşamı üzerindeki etkileri, aynı dönemi yaşayan yazarın gözüyle yansıtılır.²⁴ Ayrıca Makal’ın da belirttiği gibi yazarın *Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği* isimli romanları da Çukurova ve çevresinin çalışma hayatını belirli düzeylerde de olsa yansıtmaktadır.

Ahmet Makal 1940’lı yılların ortalarında Türkiye’de tarım işçilerinin sayısının 200.000 dolaylarında tahmin edildiğini belirtir. Yine Makal, 1936 tarihli İş Kanunu’nun kapsamı dışında tutulmuş olan tarım kesiminde çalışan bu işçilerin her türlü sosyal ve hukukî korumadan mahrum olduklarını, hukuksal bir korumaya tabi tutulmayan bu kesimdeki işçi işveren ilişkilerinin bölgeden bölgeye de değişiklik gösteren ve çok defa uyulmayan yerel örf, adet ve geleneklere dayandığı için ortaya büyük sorunların çıktığını dile getirir. Makal yukarıda pek çok örneğini verdiğimiz gibi tarım işçilerinin çalışma ve yaşama sorunları, özellikle tarım kesimindeki ilişkilerin değişime uğramaya başladığı 1940’lı ve 1950’li yıllarda edebi eserlerde geniş yer bulduğunu söyler.²⁵

Üzerinde durulması gereken bir durum ortaya çıkar tüm bu örnekler sonucunda. 1950’lere kadar söz konusu romancıların eserlerinde sadece işçiler, işçilerin uğradığı haksızlıklar ortak nokta olarak işlenmemiştir. Ayrıca bu eserlerde siyasi erkleri yahut partileri biri diğerinden daha olumlu anlaşılacak şekilde konumlandırmayarak tarafsız denilebilecek gerçekçi bir bakış açısı sağlamışlardır romancılar. Adı ister ırgat ister amele ister işçi olsun bu çalışan

22 **Toprak Kokusu**, Semih Lutfi Kitabevi, 1944, s. 218’den aktaran Mehmet Samsakçı(2014), **age.** s.281.

23 Samsakçı(2014),**age.**, s. 280.

24 Makal(2008), **agm.** s. 23.

25 Makal(2008), **agm.** s. 27.

emekçi sınıfın sorunları her siyasi erk / parti döneminde de yerinde saymış yahut var olmayı sürdürmüştür.²⁶

İrfan Yalçın'ın İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ereğli Kömür Havzası'ndaki "iş mükellefiyeti" uygulamasını konu alan Ölümün Ağzı (1979) adlı kitabı ile Muzaffer Oruçoğlu'nun 2005'te birincisini yayımladığı Grizu adlı romanı da Ereğli Kömür Havzası ekseninde madencilerin yaşam biçimini anlatmak üzere kurgulanmışlardır.

Ahmet Makal *Grizu* romanlarının ilk üç cildi için değerlendirmede bulunur. Vak'a zamanı Osmanlı İmparatorluğu'nda kömür madenlerinin işletilmeye başlandığı 19. yüzyıl ortalarında başlayan, 1860'lardan başlayarak Dilaver Paşa Nizamnamesi çerçevesinde gerçekleştirilen zorunlu çalıştırma uygulaması da dahil olmak üzere madenlerde yaşanan gelişmeleri içeren, Cumhuriyet Türkiye'sine uzanarak, Temmuz 1923'teki ünlü Şimendifer İşçileri Grevi ile sona eren uzun bir dönemi ele alan romanın maden ocaklarındaki çalışma koşulları, sorunlar ve direnişler, bölgenin insanî örüntüleriyle zenginleştirilmiş bir atmosfer içerisinde uzun bir sürecin anlatıldığını dile getirir. Ayrıca Makal, yapılan bazı tarihi hatalar sebebiyle okuyucunun bu romanla gerçeklik bağının kopmasına sebep olduğunu söyler. Genel bir değerlendirme yapıldığında özellikle 1960 sonrası romanlarda emekçilerin daha bilinçli bir zeminde tanımlanmış ve kurgulanmış olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ: BULGULAR VE YORUMLAR

En son söylenmesi gerekeni en başta söyleyecek olursak genel bir değerlendirme yapıldığında özellikle 1960 sonrası toplumsal gerçekçi romanlarda emekçilerin daha bilinçli bir zeminde tanımlanıp kurgulandıklarını görürüz ancak bu karşılaştıkları sorunların azaldığı ya da değiştiği anlamına gelmemektedir.

Olumlu olarak algılanabilecek ilk bulgu isimlendirme durumudur. Eserlerde köylü, ırgat, amele gibi karşılığını bulamayan sıfatlar yerine 1950 sonrası eserlerde işçi, emekçi sözcüğü tercih edilmiştir. Yine de bu Türk romanında bilinçli olarak kurgulanan bir "emekçi sınıfı"nın varlığını kanıtlamaz. Halbuki yaşam ve çalışma biçimi emekçilere kendi sosyo-ekonomik sınıfını sağlayabilecek düzeyde olmalıdır. Eğitim seviyesi ya da gelir seviyesine bakılarak hala köy-kent, zengin-fakir, üst sınıf-orta sınıf karşılaştırması yapılırken bunların arasında-içinde bir yerde de emekçi sınıfının olması gerektiği düşünülmektedir.

26 Bu dikkati söz konusu romancıların eserlerini ele alırken Mehmet Samsakçı tespit etmiştir. (**Roman ve Siyaset**, s. 280, 345, 366.)

“Emekçi Edebiyatı” kavramı altında emekçi şiirleri, hikayeleri, romanları ve tiyatro eserleri yazılmakta ve bu adlandırma ile verilen eserlerin edebiyat tarihindeki yerlerini almaları için araştırmacıların daha fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu bilinçle emekçilerin kendine has bir edebiyat ve sınıf elde etmeleri mümkün olabilir.

İşçileri konu edinen Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında 1960’lı yıllara dek doğrudan siyasal bir düşünce yahut ideoloji ile hareket edilmediği görülür. Tek partili dönemde de Demokrat Parti’nin olduğu dönemde de yazarlar sorunların yerinde saydığına tanıklık etmiş ve tarafsız kalmışlardır.

1960 sonrası verilen eserlerde “Toplumcu Gerçekçi” bakış açısı bilinçli olarak işlenmeye çalışılmıştır. Ancak Attila İlhan’ın da belirttiği gibi Türkiye’de Marksist edebiyat anlayışı sosyal edebiyat anlayışına evrilmiş “Toplumsal Gerçekçi”lik ortaya çıkmıştır.

İşçilik tek düze bir kavram değildir. Maden işçiliği, toprak- tarım işçiliği, ağır sanayi işçiliği, hafif sanayi işçiliği, hizmet sektörü, tüm bunların beraberinde getirdiği taşeron işçilik gibi kavramlar söz konusuysen II. Dünya Savaşı sonrasında ise emekçilerimiz gurbet işçiliği ile tanışırlar. Gurbet işçiliği de beraberinde “Gurbet Edebiyatı”nı getirir. Hem Alman edebiyatında hem de Türk edebiyatında bu tema araştırılacak olursa emekçilerin bir de bu yönünü anlatan pek çok esere rastlanacaktır.

Çalışmamızın çok geniş bir alanı inceleme yolunda temel noktaları tespit etmekte yardımcı olmasını ummakla beraber bundan sonraki araştırmalarda edebiyat sosyolojisinden yararlanılarak emekçi sınıfı ile ilgili geniş kapsamlı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Böylece sosyal tarihimiz açısından büyük bir boşluk daha doldurulabilecektir.

KAYNAKÇA

Beyatlı Yahya Kemal, Üç Tepe, **Eğil Dağlar**, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Çetişli İsmail, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yay. 2000.

Finn Robert P., **Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.

Gökalp G. Gonca, *Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Osmanlı'nın 700. Yılı Özel Sayısı, Ekim 1999. (Çevrimiçi erişim tarihi 05.10.2016, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/EFD/article/view/245>)

Gündüz Dr. Osman, **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema**, C.1-2, MEB Düşünce Eserleri Dizisi, 1997.

Karagülle Fırat, **Erken Cumhuriyet Dönemi Romanında Anadolu İmgesi**, Kitabevi, 2015.

Makal Ahmet, *Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak "Edebiyat"*, Çalışma ve Toplum, 2008/3 (Çevrimiçi Erişim Tarihi: 05.10.2016, <http://www.calismatoplum.org/sayi18/makal.pdf>)

Moran Berna **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İletişim Yayınları, 2004.

Ortaylı İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, Üçüncü Baskı, 1995.

Samsakçı Mehmet, **Roman ve Siyaset** Çok Partili Türkiye ve Türk Romanı, Kitabevi, 2014.

Yalçın Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı**, Akçağ Yayınları, 6. Baskı.